

Tautosakos darbai 70, 2025, p. 174–184
ISSN 1392-2831 | eISSN 2783-6827
DOI: <https://doi.org/10.51554/TD.25.70.10>

„Kožnas savo pučia dūdą“ – pasvarstymai apie pučiamųjų orkestrų Lietuvos kultūroje tyrimą

JONAS MARDOSA

Nepriklausomas tyrėjas

j.mardosa@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6641-4949>

Rūta Žarskienė, *Pučiamųjų instrumentų ansambliai ir orkestrai tradicinėje Lietuvos kultūroje*, [knygą parengė ir santrauką parašė Austė Nakienė], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024, 304 p., ISBN 978-609-425-391-1

Recenzuoti Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto 2024 m. išleistą Rūtos Žarskienės monografiją ėmiausi po ilgokų apmąstymų. Tik giliau susipažinęs su tekstu įsitikinau, kad nemaža jo dalis turi sąlyčio taškų su istorine analize ir man ypač pažįstamais etnologiniais liaudiškojo pamaldumo klausimais. Be to, kai kurie orkestrų raiškos įvairiose kaimo gyvenimo srityse aspektai man žinomi iš etnografinių lauko tyrimų ir etnologinės literatūros. Tai paskatino leisti į savo paties mokslinėje veikloje negvildentą sritį ir suteikė drąsos recenzuoti monografiją. Kadangi ji vainikuoja ne vieną dešimtmetį sėkmingai besitęsusių mokslinį R. Žarskienės kelią, pabandysiu į atskirus darbo aspektus pažvelgti plačiau ir juos įvertinti etnologo žvilgsniu.

Autorė nurodo, kad monografijos objektu tapo „varinių pučiamųjų instrumentų orkestrų gyvavimas Lietuvos kultūroje, šio muzikinio reiškinių raidos tendencijos“ (p. 11), todėl natūralu, jog pirmame knygos skyriuje iš istorinės perspektyvos apžvelgiama pučiamųjų instrumentų ansamblių ir orkestrų raida. Kariniai orkestrai, bažnytinė bei dvarų aplinka buvo paradigminis profesionalių pučiamųjų instrumentų kolektyvų kilmės šaltinis. Kaip ir dauguma kultūros formų, šie ansambliai

Received: 04/12/2025. **Accepted:** 16/12/2025

Copyright © Jonas Mardosa, 2025. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

ir orkestrai vėliau skverbėsi į miestelių bei kaimų muzikinį ir apeiginį gyvenimą, skleidėsi liaudiškajame pamaldume. Nors šio pamaldumo tradicijų ištakas autorė nukelia į Lietuvos christianizacijos pradžią (p. 13), manyčiau, tai reikėtų laikyti tik prielaida. Suprantama, miestuose galėjo pasitaikyti pavienių atvejų, tačiau iš knygos matyti, jog nemažai konkrečių liaudiškojo pamaldumo apraiškų, susijusių su pučiamaisiais instrumentais, radosi vėliau, ypač baroko epochoje, kurioje pradėti kloti lietuvių muzikinės kultūros pamatai. Monografijoje nuosekliai pereinama nuo Lietuvos didikų švietėjiškų darbų užuomazgų nagrinėjimo prie konkrečių Oginskių giminės nuopelnų Žemaitijos ir Lietuvos muzikinei kultūrai. Išskirtinis vaidmuo skiriamas Rietavo ir Plungės orkestrų mokykloms, kalbama apie tolesnį jų orkestrų ir juose grojusių iškilių muzikantų kelią.

Monografijoje nušviečiama nepriklausomos Lietuvos karinių orkestrų veikla. Pirmaisiais XX a. dešimtmečiais Lietuvos muzikiniame gyvenime aktyviai dalyvavusių Oginskių įkurtų muzikos mokyklų auklėtinių veiklos kontekste norėčiau paminėti Plungės įgulos karinį orkestrą, nepatekusį į autorės akiratį. 1934 m. į Plungę buvo atkelti du Lietuvos kariuomenės pulkai. Įgulos kultūrinę veiklą 1934–1940 m. tyrinėjusio Gintaro Ramono nuomone, joje buvo atgaivintos grafo Mykolo Oginskio rūmų orkestro gyvavimo tradicijos. Orkestrui vadovavo Rietavo muzikos mokyklos auklėtinis Mykolas Butkevičius, perėmęs orkestro vadybą iš Rietavo išvykus Jozefui Mašekui. Ketvirtajame dešimtmetyje jis taip pat mokytojavo Plungės progimnazijoje (Ramonas 2018: 32–33). Kaip ir kitų miestų įgulų pučiamieji orkestrai, Plungės karinis orkestras dalyvavo religiniame, politiniame ir visuomeniniame krašto gyvenime. Realų nepriklausomos Lietuvos karinių orkestrų įtakos pėdsakų aptiktume ir sovietmečiu. R. Žarskienės knygoje pateikiama medžiagos, kaip muzikinio ugdymo pradmenis gavę orkestrų muzikantai vėliau muzikavo ir kūrė savus orkestrus, pučiamųjų instrumentų ansamblius.

Autorė išryškina pučiamųjų instrumentų muzikos nuostolius sovietams okupavus Lietuvą, išlikusių ir kuriamų orkestrų įtraukimą į politines akcijas bei ištūmimą iš religinės sferos. Nemaža vietos skiriama tremtyje ir lageriuose veikusiems orkestrams, kuriems vadovavo ar kuriuose grojo lietuvių muzikantai tremtiniai, politiniai kaliniai. Jiems skirtas poskyris, įdomus ir vertingas ypač pažintine prasme, natūraliai įsipina į knygos audinį. Kita vertus, ar tai Lietuvos kultūrinis laukas? Juolab kad orkestrų raida sovietmečiu ir posovietiniu laikotarpiu monografijoje pristatoma pernelyg fragmentiškai. Rašau apie tai, nes sovietmečiu yra tekę šiais klausimais domėtis. Antai pagal LTSR mokslinio metodinio kultūros centro (dab. Nacionalinis kultūros centras) statistiką 1976 m. Lietuvoje būta 540 pučiamųjų orkestrų (Мардоса 1982: 103–104). Repertuaro turinio analizė rodo, kad meno saviveiklos vardu vadinti mėgėjų pučiamųjų orkestrai nebuvo tik maršų grojikai šventinėse demonstracijose ar per darbo pirmūnų apdovanojimą. Atmetus ideologinius veiklos

aspektus, orkestrai sovietmečiu, kaip ir kitomis epochomis, atliko kūrybinę misiją ir funkcionavo Lietuvos kultūriniam lauke. To neminėčiau, jeigu tarp knygos tikslų nerastume autorės užmojo susitelkti ir prie „orkestrų kūrimo vajaus sovietmečiu, vėlesnės šios tradicijos tāsos bei ryškiausių jos pokyčių XXI amžiuje“ (p. 14). Atrodo, jog vieni klausimai monografijos pirmojoje dalyje nušviesti plačiau, kiti – pernelyg konspektyviai. Tiesa, R. Žarskienei dažnai teko remtis mokslininkų jau eksploatuotais šaltiniais, skelbtais darbais ir ieškoti savito kelio prie pagrindinio tyrimo klausimo. Tai lėmė, kad šalia įdomių puslapių ir vertingų etnologinių įžvalgų galima užtikti diskutuotinų ar nepakankamai argumentuotų vietų. Ateities tyrėjams pasilieka uždavinys pabandyti nustatyti, kodėl miestų, aukštuomenės, kariuomenės aplinkoje veikę akademiniai pučiamieji orkestrai tęsė veiklą kaip ansambliai, muzikantų grupės ir išplito vien Žemaitijos liaudiškojo pamaldumo kontekste.

Skyrius „Pučiamųjų instrumentų orkestrai Žemaitijos etninėje kultūroje“ įdomus ir vertingas etnomuzikologiniu bei etnologiniu požiūriu, todėl noriu jam skirti daugiau dėmesio. Medžiagos visuma liudija, jog formuluoti tyrimo klausimus autoriui leido ilgalaikis ir tikslingas ekspedicinis darbas. Į pučiamųjų orkestrų lietuvių kultūroje tyrimus R. Žarskienė įsitraukė XXI a. pradžioje ir nuo tada pradėjo kaupti originalią lauko tyrimų medžiagą, vien Žemaičių Kalvarijoje atliko kelis lauko tyrimus (p. 106). Nors įvadinėje dalyje autorės sukaupiti šaltiniai (kaip ir visi kiti šaltiniai) išsamiau neapžvelgiami, tyrime atsiskleidžiantis etnomuzikologinių ekspedicijų įdirbis leidžia antrame ir ketvirtame monografijos skyriuose pasiūlyti argumentuotų įžvalgų. Šalia rašytinės pasitelkusi vaizdo bei garso medžiagą, taip pat muzikologų bei etnologų darbus, pučiamųjų instrumentų muziką mokslininkė laiko specifiniu Žemaitijos religinės kultūros sandu ir leidžiasi nagrinėti konkrečių orkestrų apraiškų liaudiškajame pamaldume.

R. Žarskienė nėra muzikos religinėse arba liaudiškose apeigose tyrinėjimų pradininkė – kai kurie temos klausimai jau nagrinėti kitų muzikologų bei etnologų. Vis dėlto akivaizdžiu autorės sėkmės garantu laikyčiau naudojimąsi tarpdalykinio diskurso teikiamomis galimybėmis. Sujungusi skirtingų mokslo sričių duomenis, autorė įtaigiai atskleidė plačią pučiamųjų orkestrų veiklos Žemaitijos etninėje kultūroje panoramą (nors skyrių apibendrinimuose pasigestume aiškesnio pokyčių vertinimo). Subendrinti skirtingus duomenis į vieną sistemą nėra lengvas uždavinys, kadangi tik liturginėse apeigose muziką reglamentuoja religinis kanonas. Manychiau, medžiagos įvairovės keliamas kliūtis monografijoje pavyko peržengti sėkmingai: aptariant pučiamųjų ansamblių grojimą einant Kryžiaus kelią, švenčiant Žemaitijos atlaidus ir Velykas, tema atskleidžiama nuosekliai, argumentuotai. Išskirtinis vaidmuo knygoje priskiriamas Žemaičių Kalvarijai, kurioje vykstančiuose didžiuosiuose vasaros atlaiduose ne vieną šimtmetį pučiamųjų orkestrų muzika dera su Kryžiaus kelio apvaikščiojimo giesmėmis bei papročiais. Pasak R. Žarskie-

nės, dėl giesmių, nuo XVII a. antros pusės giedamų apeinant Žemaičių Kalvarijos kalnus, patį miestelį ir „žymiuosius Kalnus galima laikyti bene daugiausia Baroko bruožų išlaikiusiu liaudiškojo pamaldumo židiniu“ (p. 94).

Didžiųjų Žemaičių Kalvarijos atlaidų dalyviams įsimena procesiją iš bažnyčios į Kryžiaus kelią lydintys mušamų būgnų–katilų garsai. Šia proga norėčiau patikslinti knygoje pateiktas mintis dėl būgnų–katilų naudojimo pavasarį šventinant laukus. Autorė remiasi lenkų mokslininku Jaceku Jackowskiiu, aprašiusiu būgnininkų dalyvavimą liturginėse ir paraliturginėse šventėse, kurios, kaip teigiama monografijoje, vyksta „Lenkijos Lovičo krašte (Mozūrija)“. Galbūt tai korektūros klaida, mat Lovičius yra ne Mozūrijoje, bet Mazovijoje, tarp Varšuvos ir Lodzės. Be to, pagal R. Žarskienės pastabą teksto išnašoje, išeitų, kad J. Jackowskis kalba apie būgnijimą kunigui pavasarį šventinant laukus, nors autoriaus rašoma apie paprotį apeiti laukų ribas su vėliava ir būgnu (Jackowski 2006: 130–131). Klysta ji ir teigdama, jog „[t]radicija pavasarį šventinti laukus su kunigu ir, tikėtina, visa iškilminga procesija dar XIX a. gyvavo ir Lietuvoje. Ji išnyko 1866 m. caro valdžiai uždraudus procesijas“ (p. 88). Draudimų po 1863 m. sukilimo būta, tačiau jie nesugriovė tradicijos, ir XIX a. pabaigoje, caro režimui silpnėjant, užgniaužtos procesijos atsinaujino. Įvairiomis formomis vykusį laukų šventinimą XX a. pabaigos lauko tyrimuose esu fiksavęs iki pat sovietinės okupacijos pabaigos (Mardosa 1999: 142–143). Apie būgnininko dalyvavimą lietuvių laukų šventinimo apeigose duomenų nesama. Tačiau, kaip teisingai pažymima monografijoje, iš baroko atėjęs būgnų mušimas kartu su pučiamaisiais orkestrais per svarbiausias religines šventes, pasitaikantis ir kitų Lietuvos etnografinių regionų atlaiduose bei kitomis progomis, išskyla būtent kaip specifinė Žemaitijos etninės kultūros dalis (žr. p. 87–89).

Liaudiškojo pamaldumo elementų gausą stebime skaitydami monografijos poskyrį apie laidotuves – tai analitinis, stiprų teorinį ir etnografiniais šaltiniais grįstą pagrindą turintis tekstas. Neabejoju, kad muzikologai jame ras nemažai įdomių įžvalgų, o etnologams aktualesni apeiginiai klausimai. Nuo XIX a. antros pusės varinių pučiamųjų instrumentų muzika miestelių bei kaimų laidotuvėse Žemaitiją išskiria iš Lietuvos tradicinių laidotuvių ceremonijų visumos. Šių apeigų žemaitiškumu yra tapęs Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio kalnų apvaikščiojimo maldyne (Kalnuose, t. y. Žemaičių Kalvarijos kalnuose) išsakytos Kristaus mirties ir prisikėlimo idėjos įprasminimas laidotuvėse. Galbūt neturint pernelyg aiškių argumentų, Kalnų tradicijos laidotuvėse ištakas bandoma sieti su pačių Kalnų giedojimo pradžia XVII a. (p. 138). Kol Kryžiaus kelio kalnų apvaikščiojimo maldyno ir Žemaičių Kalvarijos apeigos, derinamos su pučiamųjų ansamblių muzika per laidotuves ar mirusiųjų atminimo dienas, paplito nuo pavienių atvejų iki visuotinės tradicijos, veikiausiai turėjo praeiti ne vienas šimtmetis. Todėl ir mokslininkai įvairiai nustato orkestrų įsitvirtinimo laidotuvėse bei pučiamųjų jungties su Kalnų giedojimu pradžią.

Angelė Vyšniauskaitė, 1961 m. publikavusi pirmąjį tradicines laidotuves nagrinėjantį mokslinį lietuvių etnologijos straipsnį, rašė, kad orkestrui groti „labai priimta XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Žemaitijos kaime“ turtingų valstiečių laidotuvėse (1961: 150). Po kelių dešimtmečių Rimutė Garnevičiūtė disertacijoje, remdamasi lauko tyrimų duomenimis, rašė, jog XX a. pradžios kaimuose bei miesteliuose muzikantų dalyvavimas laidotuvėse reiškė aukštą velionio statusą. Tai buvo būdinga ir pokario laidotuvėms (Garnevičiūtė 2014: 126–131). R. Žarskienė palaiko muzikologo Alfonso Motuzo hipotezę, kad varinių pučiamųjų grojimo laidotuvių apeigose pradžia Vakarų Lietuvoje laikytinas XVIII amžius (p. 117). Tačiau akivaizdu, kad literatūroje aptinkami pavieniai grojimo per laidotuves paminėjimai, kaip ir Kalnų atveju, nebuvo dažni, tad tenka pritarti minėtųjų autorių teiginius patvirtinančiai išvadai, kad į amžinybę palydintys orkestrai išplito tik XIX a. antroje pusėje ir iki Antrojo pasaulinio karo tapo įprasta turtingųjų ar įžymių žmonių laidotuvių apeigų dalimi (p. 138). Tiesa, iš R. Žarskienės tyrimo matyti, kad orkestrų dalyvavimą apeiginėje kultūroje nemenkai lemia ir finansinis aspektas.

Autorei nebuvo lengva rasti savą metodologinę prieigą imantis aptarti sovietmečio apeigas – šiuo laikotarpiu formavosi nauja apeiginė laidotuvių realybė. Lietuva, verčiama laikytis Sovietų Sąjungai bendros „socialistinių apeigų“ kūrimo tendencijos, įgyvendino civilinių laidotuvių modelį su pučiamųjų orkestrų muzika. Tačiau pasaulietinių laidotuvių ištakos glūdi dar ikisovietinėje Lietuvoje, todėl norėčiau išryškinti kai kuriuos šio proceso aspektus.

Po Pirmojo pasaulinio karo Ginkūnuose prie Šiaulių, Kupiškyje, Kaune įkuriamos vadinamosios laisvamanių kapinės. Sovietmečiu galutinai susiformavo ir augo pasaulietinės laidotuves pasirenkančių gyventojų sluoksnis; dalis žmonių krikščioniškų laidotuvių vengė dėl Komunistų partijos ateizmo ideologijos. Galima daryti prielaidą, kad mokslininkai, mintyje turėdami liaudiškąsias Žemaitijos laidotuvių tradicijas, padėjo įtraukti orkestrus į civilinių laidotuvių apeigas. Antai A. Vyšniauskaitė, *Lietuvių etnografijos bruožuose* rašydama apie pasaulietines laidotuves sovietmečiu, pažymi naują tendenciją: velioniai šarvojami salėse, o per šermenis ir laidotuves groja orkestras (1964: 526). Po kelerių metų, aptardama naujų šeimos tradicijų kūrimąsi, etnologė netgi įvardijo orkestrui tinkamiausią vietą laidotuvių procesijoje – prieš karstą; karstą leidžiant į duobę „turėtų groti orkestras gedulingą maršą“ (Vyšniauskaitė 1967: 81, 83). Nedetalizuodamas katalikiškų laidotuvių virsmų paminėsiu, kad, etnologams iš esmės konstatuojant naujoves, prie jų ištakų stovėjo ideologinės institucijos, o pagrindinio metodinio sovietinių švenčių ir apeigų kūrimo Lietuvoje centro funkcijos atiteko 1968 m. įsteigtai Respublikinei liaudies tradicijų tarybai. Anuo metu pradėta leisti metodinė literatūra; vienu svarbiausių leidinių tapo naują patirtį apibendrinanti didelės apimties knyga *Civilinės apeigos* (1979). Civilinėse laidotuvėse orkestrui rekomenduota groti gedulingą maršą išne-

šant karstą ir kapinėse nuo vartų iki kapo duobės, taip pat leidžiant karstą į duobę ir užkasant velionį (Giedrienė 1979: 64, 66).

Užmojus supasaulietinti laidotuvių apeigas sėkmingiau pavykdavo įgyvendinti miestuose, kur buvo įrengtos tuo metu pirmos šarvojimo salės. Prie tokių salių, buitinio aptarnavimo kombinatų buvo kuriami (įskaitant Žemaitiją) specialios paskirties orkestrai; į juos burdavosi ir patys muzikantai. Kadangi naujos apeigos buvo formuojamos visos Sovietų Sąjungos mastu, pasaulietinėse laidotuvėse orkestrų muzika kai kur atsirado net anksčiau nei Lietuvoje. Antai pasak R. Žarskienės (tai patvirtina ir jos nurodomi ankstesni Jūratės Vyliūtės bei Gailos Kirdienės tyrimai), Sibiro tremtyje orkestrus kūrė arba juose groję lietuviai, be koncertinės bei pramoginės veiklos, prisimena grojimą viršininkų laidotuvėse (p. 63). Perskaičius šį monografijos skyrių kyla mintis, kad Lietuvai bendri laidotuvių apeigų pokyčiai Žemaitijoje vystėsi sava kryptimi, formavosi takoskyra tarp liaudiškuoju pamaldumu grįstų katalikiškų laidotuvių ir pasaulietinių laidotuvių repertuaro: „Partiniams grodavo gedulingus maršus, katalikams – Žemaičių Kalvarijos kalnus“ (p. 138). Todėl, pasak autorės, Žemaitijoje išryškėjusi tradicijos ir inovacijos simbiozė leidžia XX a. septintąjį dešimtmetį laikyti orkestrų laidotuvėse populiarėjimo pradžia, o „aštuntąjį ir devintąjį (kai kur – iki dešimtojo vidurio) jų populiarumas pasiekia viršūnę“ (p. 121). Kas kita, kad dvejopos muzikantų nuostatos leidžia galvoti apie verslumo pergalę prieš liaudiškąjį pamaldumą – tokią tendenciją sovietmečiu per lauko tyrimus esu stebėjęs visoje Lietuvoje. Kita vertus, pučiamųjų muzikos laidotuvėse istorija Žemaitijoje tęsiasi ir, kaip teigia autorė, „tradicijas saugančių žemaičių nuomone, laidotuvėse iki šiol turi skambėti bent viena ar dvi dūdos“ (p. 138).

Orkestrų integravimas į šermenų, taip pat į laidotuvių ceremoniją Žemaitijoje vyko paraleliai su nusistovėjusia Kalnų giedojimo tradicija. Nors pagrindinis monografijos poskyrio „Pučiamieji muzikos instrumentai laidotuvių apeigose“ tikslas yra atskleisti pučiamųjų orkestrų muzikos vietą tradicinėse ir šiuolaikinėse laidotuvėse, čia išsamiai nagrinėjama Žemaitijos Kalvarijos kalnų ir kitų giesmių giedojimo su orkestrais praktikų įvairovė. Ne tik etnomuzikologams, bet ir etnologams bus įdomios sąsajos tarp folklorinės ir istorinės atminties refleksijų. Nemažai etnologams vertingų įžvalgų užtikšime poskyryje, nagrinėjančiame maldų su pučiamaisiais instrumentais kilmės ir prasmės ištakas. Mirusiesiems pagerbti skirtų giesmių ir netgi muzikos garsų paminėjimų R. Žarskienė randa baroko ir vėlesniuose tekstuose, o štai liaudiškieji religinių praktikų variantai priklauso naujausiems laikams ir yra tiesiogiai susiję su jos jau nagrinėtu reiškiniu, „kai per atlaidus meldžiamasi ir giedama prie artimųjų kapų, maldą derinant su pučiamųjų instrumentų garsais“ (p. 139). Be to, knygoje parodoma, kad iš katalikiškosios erdvės šie papročiai perėina ir į šiaurės Lietuvos protestantiškąsias kapinių šventes.

Nagrinėdama pučiamųjų orkestrų grojimo tradiciją per bažnytines šventes, Vėlines, mirties metines, autorė žengė praktiškai nepramintu taku. Jos tyrimo vertė ypač išauga papročiams nykstant. Tiesa, liaudiškojo pamaldumo mažėja ne tik laidotuvėse, bet ir kitose religinio gyvenimo srityse – šis procesas yra tiek Žemaitijos apeiginėje kultūroje stebima vertybių perkainojimo pasekmė, tiek visuotinė visuomenės pokyčių ir jos modernėjimo nulemta realybė. Šermenų perkėlimas į specializuotos paskirties patalpas lėmė ir ryškius muzikinio fono poslinkius. Polinkis groti šiuolaikiniais ar net liaudiškais instrumentais, giesmių repertuaro modernėjimas liudija, kad vertikalusis liaudiškojo pamaldumo praktikų perdavimas iš kartos į kartą darosi horizontalus. Šiuolaikinė aplinka siūlo visuomenės poreikius atitinkančias muzikinės kultūros formas, ir tik „[d]ūdorius prie kapo kviečiantys žmonės ir šiais laikais tiki, kad malda su dūdomis einanti tiesiai į Dangų“ (p. 160). Tačiau tokių tikinčiųjų skaičius mažėja, ir orkestrų bei Kalnų giedojimo nykimą reikia suprasti kaip svarbaus žemaitiškosios tapatybės sando ir religingumo praradimą.

Prie pučiamųjų orkestrų laidotuvėse temos šliejasi muzikos vestuvių apeigose analizė. Formaliai žvelgiant į knygos visumą galima svarstyti, ar atliekant pučiamųjų orkestrų tyrimą vertėjo nukrypti nuo pagrindinės linijos ir gilintis į vestuvių papročius, kai kurių iš jų genezę, leisti į teorines paieškas. Išsamiau susipažinęs su tekstu radau tokį autorės pasirinkimą paaiškinančių argumentų. Maršo grojimo, šaudymo tradicinėse vestuvėse, netgi atsilyginimo muzikantams temoms etnologai dar nėra skyrę deramo dėmesio. XIX a. antroje pusėje kilęs paprotys į vestuves kviestis pučiamųjų orkestrus yra tik paminėtas XX a. penktojo ir šeštojo dešimtmečio vestuvių tyrinėjimuose. R. Žarskienės studijoje orkestrų vaidmuo, jų funkcijos rodomi kaip išskirtiniai tradicinių žemaitiškų vestuvių apeigų bruožai.

Vestuvių apeigas aptariančiame poskyryje vyrauja etnologinė kryptis. Pavadinime „Veselia su triūbās! – tai jau kap reikunt!“ glūdinti nuoroda į pučiamuosius orkestrus žemaitiškose vestuvėse kaip turtingumo ir šaunumo simbolį tyrime atiskleidžia analizuojant apeiginius veiksmus ir papročius. Tik kyla abejonių, kai autorė, nagrinėdama šaudymo (ir triukšmo apskritai) vestuvėse temą, nemotyvuotai leidžiasi į krikščionybei prieštaraujančių maginių tikėjimų paieškas. Už chronologinių monografijos ribų išeinantys hipotetiniai etnologų teiginiai (p. 169) – abejotinas argumentas plėtoti tokį diskursą, daryti išvadas. Apibendrindama autorė mini, kad, remiantis turimais XIX a. pabaigos – XX a. pradžios šaltiniais, „pučiamųjų muzikos instrumentų ir šaunamųjų ginklų skleidžiamų garsų jau negalėtume laikyti apsauga nuo pikto, žmogui kenkiančių dvasių“ (p. 192). Vertinga, kad pučiamųjų orkestrų vaidmens vestuvėse tyrimas parodė, jog ir mokslininkų nemažai eksploatuojamoje srityje galima rasti dar menkai pažintų klausimų, o pasitelkus kompleksines metodologines prieigas įmanoma pasiūlyti įdomių įžvalgų. Antai sovietmečio pabaigoje vestuvėse pradėjo groti kaimo kapelos, mažiau iškilmingose – pavieniai muzikan-

tai; modernių instrumentų grupių plėtra bei komerciniai tikslai pagrįstai laikomi žemaitišką ceremonijų savitumą naikinusiais veiksniais. Nesileisdamas į platesnes diskusijas noriu pažymėti, kad autorė, monografijoje išsakiusi siekį atskleisti pučiamųjų instrumentų kapelų ir nedidelių orkestrų vaidmenį vestuvėse ir ypač laidotu-vėse (p. 14), iš esmės jį realizavo.

Panagrinėjus pučiamųjų orkestrus žemaitiškose vestuvėse gana netikėtai suka-ma prie muzikavimo šiais instrumentais tradicijos ir laidotuvių giesmių repertuaro Raseinių rajone. Medžiagos analizės problemiskumą lemia faktas, kad lauko ty-rimuose Raseinių rajone autorė nenustatė Žemaičių Kalvarijos kalnų giedojimų: ši teritorija iš esmės patenka į orkestrų paplitimo Žemaitijoje plotą, tačiau Kalnų giedojimą čia pakeitęs labiausiai vidurio ir pietų Lietuvai būdingas Švč. Jėzaus Var-do rožinis. Iš bendro etnokultūrinio Žemaitijos arealo iškrintantis Raseinių krašto liaudiškasis pamaldumas, pasak R. Žarskienės, toks susiformavo dėl regiono istori-nės raidos ypatybių. XX a. pradžioje dabartinio rajono teritorija buvo atskirta nuo Žemaičių vyskupijos, ir tai nulėmė, kad susiformavo mišri regioninė gyventojų ta-patybė ir Kalnų giedojimą, pabrėžiantį žemaitiškumą, lokali savimonė ėmė stumti į šalį. Tačiau neapleidžia mintis, jog esama ir iš akiračio išleistų aplinkybių. Be abejo, Kalnai bei orkestrai prisidėjo prie regioninės tapatybės Žemaičių vyskupijoje. Tik ar institucinis veiksnys buvo tiek įtakingas, kad pakitus vyskupijos riboms įvyktų ir žmonių tapatybės permainos? Galiausiai kodėl vyskupijos ribų kaita paveikė Kalnų giedojimo tradiciją, tačiau nepalietė kito reikšmingo žemaitiškos tapatybės sando – pučiamųjų orkestrų grojimo laidotuvėse? Manychiau, kad atskiri Raseinių atvejo analizės aspektai, nors ir hipotetiniai (ir pati autorė išsako abejonių dėl anks-tesnės padėties), yra įdomūs, o pateikiamos įžvalgos praturtina liaudies pamaldu-mo tyrimų problematiką. Tik Raseinių atvejis vargu ar gali būti laikomas atskiro monografijos skyriaus vertu tekstu – tai greičiau šiai tematikai artimus klausimus nagrinėjančio antrojo skyriaus tęsinys.

Paskutinis knygos skyrius „Lietuvių emigrantų JAV pučiamųjų instrumentų orkestrai ir tautinis sąjūdis“ įdomus, tačiau monografijos tematikos kontekste kelia prasmingumo klausimą. Šios tyrimo dalies leitmotyvas – lietuvių tautinės savimo-nės brandos ir raiškos emigracijoje problemos. Pasak autorės, šį procesą stimuliuavo antroje XIX a. pusėje (ypač paskutiniame dešimtmetyje) išaugęs emigracijos srau-tas. Knygoje parodoma, kaip emigrantų koncentravimosi vietose pereita nuo lietu-vių būrimosi bažnyčiose, statomose bendrai su lenkais, prie savarankiškų lietuviškų parapijų steigimo. Tokiame kontekste į pučiamųjų orkestrų JAV kūrimą ir keletą dešimtmečių trukusį gyvavimą R. Žarskienė žvelgia kaip į natūralią emigrantų tau-tinių aspiracijų išraišką. Akivaizdu, kad lietuvių emigrantų etninio sąmoningumo daigai kalėsi dar tautinio atgimimo Lietuvoje metais. Parodoma, kaip orkestrai įga-vo reikšmę lietuvių kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime. Kita vertus, autorė

aptaria pučiamųjų orkestrų populiarumą JAV XIX a. pabaigoje – lietuvių kuriami orkestrai prigijo jau išpurentoje daugiatautėje kultūrinėje dirvoje.

Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, įdomūs puslapiai, atskleidžiantys lietuviškų pučiamųjų orkestrų kūrimosi ir saulėlydžio ypatumus. Vis dėlto ankstesniuose skyriuose buvo aptariamas ryškus pučiamųjų ansamblių funkcionavimas to meto Lietuvos liaudiškojo pamaldumo kontekste, o emigracijoje to gerokai mažiau. Anot autorės, sąsają liudytų orkestrų muzikavimas per Velykų apeigas (p. 216), tačiau bandymai aptikti hipotetinį emigrantų pučiamųjų orkestrų ryšį su Žemaitija, netgi Kalnų giedojimu, nėra pagrįsti faktiniais duomenimis. Iš pateikiamos medžiagos galima spręsti, jog liaudiškojo pamaldumo stoka orkestrų veikloje ir muzikantų orientacija į pramoginę kultūrą prisidėjo prie šių orkestrų reikšmės emigrantų religiniam bei kultūriniam gyvenimui nykimo. Vis dėlto, nors šis skyrius, atsiduriantis Lietuvos tradicinės kultūros tyrime, kelia klausimų, menkai pažįstami lietuvių muzikinės kultūros istorijos puslapiai tiriamojo objekto kontekste netampa svertinėmis.

Iš monografijoje atliktos analizės peršasi mintis, jog religingiems kaimų bei miestelių muzikantams ir giesmininkams dalyvauti įvairiose apeigose buvo ir liko sakraliu veiksmu. O „valdiški“ sovietmečio orkestrų muzikantai, grodami ir giedodami atlaiduose, arba įvairiais su žmogaus mirtimi susijusiais etapais prisijungiantys šiuolaikiniai atvykėliai iš miestų savo veiklą laiko verslu ir gali apskritai būti nutolę nuo tikėjimo. Yra tekę 2018 m. stebėti Skirsnemunės Šv. Baltramiejaus atlaiduose grojusį trombonininką: jis per mišias, įsitaisęs ant *viškų* šalia vargonų, abejingai žaidė mobiliuotu ir užgrodo tik gavęs signalą. Senieji orkestrantai ir giesmininkai dvasiškai bei religine elgsena būdavo lygiaverčiai liturgijos dalyviai, maldininkai; tą patį galima pasakyti ir apie laidotuvėse ar mirties metinių minėjimuose dalyvaujančius tikinčius velionio kaimynus.

Monografijoje išryškinama, kad XX a. antros pusės miestelių ir kaimų gyventojų socialinė bei intelektualinė diferenciacija lėmė ir laidotuvių ceremonijų raidą. Archajiški ir biblinė tematika grįsti Kalnų giesmių tekstai, tradicinis atlikimas, nekokybiškas muzikantų (ypač savamokslių) grojimas taip pat prisideda prie liaudies tradicijų nykimo. Iš tyrimo medžiagos galima spręsti, kad modifikuoti Kalnų tekstai, šiuolaikiniais instrumentais atliekama muzika ir kiti modernios visuomenės poreikius atitinkantys pokyčiai lemia ne vien liaudiškojo pamaldumo turinio kaitą, bet ir jo vietos šiuolaikinėje apeiginėje kultūroje menkėjimą.

Monografijos pratarmėje R. Žarskienė viliasi sulaukti daugiau skaitytojų dėmesio liaudiškajam pamaldumui, linki suvokti „Lietuvos, ypač Žemaitijos, miesteliuose ir kaimuose vykstančius folklorinius procesus“ (p. 14). Ar autorė suteikė pakankamai peno tokiam palinkėjimui realizuoti, palieku spręsti skaitytojams. Man – taip, tik baigdamas noriu atkreipti dėmesį, kad puikiai išleistoje monografijoje įspūdingu

viršeliu esama akivaizdžiai dėl autorės lemtingai nutrūkusio žemiškojo kelio atsirusių svarstytinų vietų. Manau, kad, ruošiant knygą, „Pratarmę“ derėjo pavadinti „Įvadu“, o sudarytojos vardu parašyti tikrą trumpą pratarmę, joje aptarti dėl mirties likusį neužbaigtą R. Žarskienės tekstą, nusakyti jo rengimo spaudai aplinkybes. Tada galbūt nekiltų klausimų, kodėl „Įvadu“ galėjusi būti „Pratarmė“ neatitinka mokslinio veikalo kanono. Teminio bei struktūrinio netolydumo galima užtikti net knygos turinyje: nesama aiškaus tyrimo objekto, nekonkrečiai apibrėžiami tyrimo tikslai bei uždaviniai, tyrimo laikotarpis, vartojamos sąvokos. Dėl to skaitytojams kyla klausimų dėl paskirų pastraipų ar net puslapių tikslingumo ar prasmingumo. Antai pagal p. 11 įvardijamą tyrimo objektą galima suprasti, kad bus tiriami pučiamųjų instrumentų orkestrų gyvavimo Lietuvos kultūroje klausimai, o štai knygos pavadinimas suponuoja orkestrų vietos „tradicinėje Lietuvos kultūroje“ nagrinėjimą. Su tokiais postulatais kertasi ir tyrimo uždavinių formuluotės. Šiomis ir kitomis recenzijoje išsakytomis bei mintyse likusiomis pastabomis nesiekiu kvestionuoti neabejotinai aukštos mokslinės monografijos vertės.

Privalu paminėti į knygą įtrauktą vertingą ir informatyvų Aušros Žičkienės straipsnį „Etnomuzikologė Rūta Žarskienė. Lietuviškų dūdų gausmo prasmių bei ieškant“ (p. 249–265): jame atskleidžiamas reikšmingas R. Žarskienės indėlis į Lietuvos bei lietuvių etnomuzikologiją. Įvertinusi monografiją, daugiašakę mokslinę ir organizacinę jos autorės veiklą, nuopelnus archyvistikai bei folkloriniam judėjimui, A. Žičkienė brėžia mokslui reikšmingas metodologines pučiamųjų orkestrų etnomuzikologinių tyrimų gaires (p. 256–261). Daug nuoširdaus darbo parengdama knygos rankraštį leidybai įdėjo Austė Nakienė. Reikšmingos kolegijų pastangos ir pagarbus Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto požiūris į mokslinį kolegės palikimą. Monografija jau rado deramą vietą lietuvių etnomuzikologijai ir etnologijai skirtų knygų lentynoje. O dėl A. Nakienės parašytos plačios santraukos (į anglų kalbą ją vertė Vaiva Aglinskas), neabejoju, knyga susilaukė ir užsienio mokslinės visuomenės dėmesio.

LITERATŪRA

- Garnevičiūtė Rimutė 2014. *Katalikų laidotuvių apeigos ir papročiai Lietuvoje (XX–XXI a. sandūra)*: daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas (<https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2145121/datastreams/MAIN/content>).
- Giedrienė Rūta 1979. „Laidotuvės“, in: *Civilinės apeigos*, sudarytoja Rūta Giedrienė, Vilnius: Mintis, p. 61–71.
- Jackowski Jacek 2006. „Traditional Custom of Kettledrumming During Eucharistic Processions in Central Poland (Łowicz Mazovia Region Examples)“, *Tautosakos darbai* 32, p. 126–136.
- Mardosa Jonas 1999. „Kaimo religinio gyvenimo formos ir funkcijos XX a. pirmojoje pusėje“, in: *Etninė kultūra ir tapatumo išraiška*, sudarė Irena Regina Merkienė ir Vida Savoniakaitė, Vilnius: Mokslo aidai, p. 138–148.

- Ramonas Gintaras 2018. „Plungės įgulos kultūrinė veikla 1934–1940 m.“, *Lituanistica* 64 (1), p. 28–43.
- Vyšniauskaitė Angelė 1961. „Laidotuvių papročiai Lietuvoje XIX a. – XX a. pirmaisiais dešimtmečiais“, in: *Iš Lietuvių kultūros istorijos* 3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, p. 132–157.
- Vyšniauskaitė Angelė 1964. „Lietuvių valstiečių šeima. Kaimo butis ir papročiai“, in: *Lietuvių etnografijos bruožai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, p. 437–526.
- Vyšniauskaitė Angelė 1967. *Lietuvių šeimos tradicijos*, Vilnius: Mintis.
- Мардоса Ё. А. 1982. «Этнические аспекты структуры репертуара основных видов музыкальной самодеятельности Литовской ССР в 1976 г.», *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai A serija* 3 (80), p. 97–106.